

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЦИФРОВОЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

FOREIGN EXPERIENCE IN DIGITAL RESOCIALIZATION OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT

Зайка Д.С., д.філос. у гал. права,
адвокат, керуючий партнер
АО «Офіс законності»

У статті розглянуто сучасний підхід до ресоціалізації засуджених через інтеграцію цифрових технологій. Автори наголошують, що ресоціалізація є комплексним і багатофакторним процесом, який охоплює допенітенціарний, пенітенціарний і постпенітенціарний етапи. У центрі уваги знаходиться цифрова грамотність як важливий компонент адаптації засуджених до сучасного суспільства. Визначено ключові складові цифрової грамотності, серед яких медіаграмотність, інформаційна та комп'ютерна грамотність.

Проаналізовано міжнародний досвід цифровізації пенітенціарної системи, включаючи впровадження інтерактивних платформ, систем самообслуговування та технологій віртуальної реальності (VR). Зокрема, розглянуто приклади «розумних в'язниць» у Фінляндії та Норвегії, які успішно застосовують індивідуальні цифрові сервіси для навчання, професійної підготовки, комунікації та реабілітації.

Автори акцентують на необхідності адаптації цифрових рішень до потреб різних вікових груп засуджених, враховуючи їхню соціально-економічну вразливість. Доведено, що низький рівень цифрової грамотності ускладнює доступ до базових послуг, ринку праці та державних сервісів, що посилює ризики рецидиву. Особливу увагу приділено зв'язку між цифровою ізоляцією під час ув'язнення та соціальною дезадаптацією після звільнення. У статті наголошено на важливості врахування потреби інтеграції цифрових технологій у заходи з ресоціалізації засуджених під час планування реформування пенітенціарної системи України. Рекомендується запровадження нормативної бази для цифрової ресоціалізації в Україні та розробку національної стратегії, яка включала б навчання цифровим навичкам і доступ до безпечних онлайн-сервісів. Зроблено висновок, що цифровізація є важливим інструментом зниження рівня рецидивної злочинності та ефективної реінтеграції засуджених у суспільство.

Ключові слова: цифрова ресоціалізація, зарубіжний досвід, ресоціалізація, реабілітаційні програми, освіта і цифровізація, соціальна реінтеграція, засуджені.

The article presents a modern approach to the resocialization of convicts through the integration of digital technologies. The authors emphasize that resocialization is a complex and multifactorial process that covers the pre-penitentiary, penitentiary and post-penitentiary stages. The focus is on digital literacy as an important component of the adaptation of convicts to modern society. The key components of digital literacy are identified, including media literacy, information and computer literacy.

The international experience of digitalization of the penitentiary system is analyzed, including the implementation of interactive platforms, self-service systems and virtual reality (VR) technologies. such as, for example, examples of "smart prisons" in Finland and Norway, which successfully use individual digital services for education, vocational training, communication and rehabilitation.

The authors emphasize the need to adapt digital solutions to the needs of different age groups of prisoners, taking into account their socio-economic vulnerability. It is proven that a low level of digital literacy complicates access to basic services, the labor market and state services, which contributes to the risk of recidivism. Particular attention is paid to the connection between digital isolation during imprisonment and social maladjustment after release.

The article emphasizes the importance of taking into account the need to integrate digital technologies into measures for the resocialization of prisoners when planning the reform of the penitentiary system of Ukraine. It is recommended to introduce a regulatory framework for digital resocialization in Ukraine and develop a national strategy that includes digital skills training and access to safe online services. It is concluded that digitalization is a tool for reducing the level of recidivism and effective reintegration of prisoners into society.

Key words: digital resocialization, foreign experience, resocialization, rehabilitation programs, education and digitalization, social reintegration, convicts.

Вступ. Швидка діджиталізація світу створює додаткові перепони у поверненні засудженого до самостійного соціально-нормативного життя у суспільстві, що зумовлює зростаючу актуальність застосування додаткових заходів та програм. Особливу увагу дослідження приділено інтеграції освітніх та цифрових технологій, реабілітаційним програмам і підтримці осіб, засуджених до позбавлення волі, після звільнення.

Мета і завдання. Метою дослідження є аналіз зарубіжного досвіду цифрової ресоціалізації осіб, засуджених до позбавлення волі та розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення пенітенціарної системи України в контексті цифровізації. Для реалізації вказаної мети було поставлено такі завдання: охарактеризувати основні теоретичні аспекти ресоціалізації та визначити місце цифрової грамотності у цьому процесі; проаналізувати нормативно-правову базу зарубіжних країн, яка регулює впровадження цифрових технологій у пенітенціарних установах; дослідити приклади впровадження цифрових рішень у пенітенціарних системах провідних країн світу; визначити вплив цифрової ресоціалізації на зниження рівня рецидивної злочинності, соціальну адаптацію та економічну реінтеграцію осіб після звільнення;

вивчити виклики та обмеження, пов'язані із застосуванням цифрових технологій у місцях позбавлення волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні питання вдосконалення заходів з ресоціалізації засуджених у різні роки досліджували: В. М. Трубников, О. М. Бандурка, Т. А. Денисова, В. В. Проскура щодо соціальної адаптації, виправлення та ресоціалізації (1991, 2002 р.); В. М. Синьов, О. П. Северов та Г. О. Радов щодо заходів з виховання та перевиховання (1998, 1999 р.); В. А. Бадира, Т. А. Денисова, О. В. Таволжанський, колектив авторів монографії за заг. ред. А. Х. Степанюка щодо заходів з виправлення та ресоціалізації (2009, 2011 р.); Н. В. Коломієць щодо виправлення, ресоціалізації та заохочення (2017 р.); В. М. Дрьомін, В. С. Шкрабюк, О. В. Федик, І. С. Чалий щодо соціальної реабілітації засуджених (2000, 2018, 2021 р.). Проте проблематика запровадження заходів із цифрової ресоціалізації засуджених є новою та малодослідженою в Україні що і зумовлює актуальність вибору теми.

Виклад основного матеріалу. Ресоціалізація засудженого (лат. *ge* – повторне, відновлювальна дія; *socialis* – суспільний) – це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена

суспільства; повернення його до самостійного загально-прийнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Ресоціалізація є комплексним поняттям, яке охоплює допенітенціарний, пенітенціарний і постпенітенціарний періоди впливу на особу засудженого і є одним з важливих етапів його соціалізації. Відповідно до ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого [1, с. 447; 2].

Ресоціалізація – це складний і багатофакторний процес, що потребує комплексної взаємодії із засудженим. Одним із важливих елементів такої взаємодії є підвищення рівня цифрової грамотності. Американська бібліотечна асоціація (ALA) визначає цифрову грамотність як «здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології для пошуку, оцінки, створення і передачі інформації, яка потребує як когнітивних, так і технічних навичок». Сучасна цифрова грамотність вимагає оволодіння основами: 1) медіаграмотності (критично читати та виробляти професійну комунікацію в засобах масової інформації); 2) інформаційної грамотності (базові компетенції пошуку, інтерпретації, аналізу, створення, управління та обміну інформацією); 3) комп'ютерної (або технологічної) грамотності (набір загальних знань і вмінь щодо роботи і безпечного використання цифрових пристроїв, засобів/додатків, сервісів/інструментів незалежно від платформи або інтерфейсу) [3, с. 49, 52–53].

Наразі немає єдиного нормативно-правового акту, який би регулював впровадження цифрових технологій у роботу із засудженими, проте на останньому (14-ому) конгресі ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства було проголошено, що з метою забезпечення готовності до будь-яких майбутніх викликів урядам країн-учасників необхідно проводити огляд систем кримінального правосуддя та підвищувати їх ефективність, підзвітність, прозорість, інклюзивність та оперативність шляхом сприяння їх цифровізації [4, с. 5]. Крім того, відповідно до положень Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, фахівцями виправної установи повинні бути розроблені індивідуальні програми (правила 4, 88, 89, 91–94, 96–105), що передбачають освітню, професійну підготовку, роботу або будь-яку іншу допомогу, необхідну для реінтеграції (правило 4) та ресоціалізації засуджених, окрема увага (правила 106–108) повинна приділятися збереженню соціальних зв'язків ув'язнених. Серед іншого, положення п. 26.7 Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил вказують, що організація та методи діяльності в установах виконання покарань повинні максимально відповідати організації та методам аналогічної діяльності у суспільстві для того, щоб підготувати засуджених до умов нормального життя [5, с. 52, 58].

Проте, оскільки встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим) покликаний забезпечити ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними та, серед іншого, безпеку засуджених і персоналу, правомірним є застосування заходів з обмеження доступу до інформаційних технологій та ресурсів. Такі обмеження досягають окремих цілей, необхідних для дотримання режиму, проте ускладнюють процес подальшої ресоціалізації. Соціальна ізоляція засуджених є загальнообговорюваним наслідком цифрової безграмотності. Дослідники вказують на прямий причинно-наслідковий зв'язок і підвищений ризик соціальної ізоляції для осіб, звільнених з установ виконання покарань [6, с. 536–538].

Слушною є позиція О. В. Таволжанського що матеріально-технічне забезпечення вітчизняних установ виконання покарань є надмірно застарілим. Потреба у реформуванні зумовлена тим, що саме за допомогою реальних об'єктів (телевізор, магнітофон, телефон, факс, комп'ютер, принтер, модем) та інформаційних технологій (аудіо- й відеозапис, електронна пошта, ЗМІ, Інтернет), формуються вміння шукати, аналізувати і відбирати необ-

хідну інформацію, організувати, перетворити, зберегти і передати її. Поза тим, засудженим забороняється доступ майже до всіх сучасних джерел інформації за винятком книг, листів, певного переліку радіо та телевізійних програм, що має негативний вплив на процеси виправлення та ресоціалізації засуджених [7, с. 154–155]. Беззаперечно опанування базових навичок, таких як користування банкінгом, телефоном, інтернетом, електронною поштою, онлайн-сервісами та цифровими інструментами для навчання чи роботи є невід'ємними елементами сучасного життя. Важливим є і те, що належний рівень володіння цифровими технологіями сприяє підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці, швидкій адаптації, та, як наслідок, зниженню ризику рецидиву.

Як слушно зазначають Є. Зіванай (Zivanai) та Г. Махлангу (Mahlangu) цифрова трансформація, як універсальне явище, створила нову реальність у виправленні та ресоціалізації. Так, цифровізація може стати в нагоді особам, що були засуджені до позбавлення волі, як інструмент для ефективного доступу до правосуддя, збереження сімейних зв'язків, підвищення рівня освіти та активній соціальній і громадській діяльності. Натомість ігнорування вимог нової реальності майже завжди гарантує, що засуджені знову потраплять до незрозумілого та недоступного для них суспільства [8, с. 2–3]. Цифрова грамотність також сильно впливає на самоідентичність і процеси стигматизації у сучасному суспільстві. Невміння працювати із технологіями часто викликає відчуття відчуженості від решти світу у перші ж дні після звільнення з установ виконання покарань. Обидва фактори є вкрай важливими та впливають як на позитивну психосоціальну адаптацію у подальшому житті, так і на утримання від подальшого вчинення кримінальних правопорушень [9, с. 14].

Сучасні процеси цифровізації активно розвиваються у таких сферах, як біометрія, розпізнавання обличчя, штучний інтелект, аналітика даних, робототехніка, тощо. Світ реагує на нові виклики та поступово переходить до концепції створення технологічно інтегрованих «розумних» установ виконання покарань. Крім того, за останні декілька років по всьому світу, незалежно від рівня розвитку пенітенціарної системи, були запроваджені нові комунікаційні технології у формі аудіовізуальних зв'язків, які допомагають засудженим із судами, консультаціями з юристами, психологами та навчанням [10, с. 17]. Хоча доступ до Інтернету все ще заборонений або суворо обмежений для засуджених у Австралії, Канаді, Іспанії, Великій Британії, більшості штатів США, у закритих установах виконання покарань Данії, в Україні та деяких інших країнах світу, уже зараз технології та пристрої полегшують доступ до освіти через такі платформи, як Moodle, надають доступ до різноманітних онлайн-програм психічного здоров'я, матеріали для самодопомоги та офісні інструменти [11, с. 31–32; 12, с. 3].

Власну концепцію інтегрування цифрових технологій у роботу із засудженими могла би розробити і Україна, оскільки має значний досвід у цифровізації державного сектору та профільне міністерство. У Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року визначено, що уряд сприятиме розширенню можливостей цифровізації пенітенціарної системи, проте сам опис стратегічної цілі свідчить про те, що вона стосується не засуджених, а адміністрування установ виконання покарань [13]. Натомість хотілося б бачити і впровадження інформаційних технологій у повсякденне життя засуджених.

Так, для прикладу, уряд Фінляндії у 2018–2022 роках реалізував нову концепцію – «Розумна в'язниця». Її з головною метою стало створення унікального простору для розвитку та адаптації засуджених за підтримки цифрових сервісів, що впроваджуються через персональні ноутбуки і планшети. У «Розумній в'язниці» засуджені можуть використовувати мобільні пристрої для спілку-

вання, ведення справ всередині установи виконання покарань та мати обмежену взаємодію із зовнішнім світом [11, с. 31–32]. У Стратегії цифровізації пенітенціарної системи Норвегії на 2022–2026 роки зазначено, що ув'язнені особи повинні використовувати цифрові рішення, брати участь у цифровому розвитку суспільства, використовувати цифрове середовище та бути достатньо обізнаними з інформаційно-комунікаційними технологіями щоб мати можливість користуватися державними послугами як до, так і після їх звільнення [14, с. 3].

Починаючи від 2020 року, коли уряди більшості країн світу рекомендували уникати скупчення людей та впроваджувати дистанційні форми комунікації через поширення вірусу COVID-19, глобальних змін зазнали світові освітні тенденції. Так, популярними стали онлайн курси підвищення кваліфікації та відеоконференції, а заклади освіти масово налагодили процес дистанційного навчання. Очевидно, що це стало унікальною можливістю, для осіб, що були позбавлені волі, безпечно приєднатись до загальних навчальних груп і, таким чином, отримувати не лише високоякісні знання за будь-якою із доступних спеціальностей, але і поступово соціалізуватись, знайти нові контакти поза кримінальним середовищем.

Як слушно вказують вітчизняні вчені, якість освітніх послуг пов'язана зі змінами, які відбуваються в суспільно-політичній, соціально-економічній сферах країни і вимагають відповідних змін в системі освіти, враховуючи нові технології освітніх процесів на основі досягнень в інформатиці і телекомунікації та досягнення з питань психології навчання, диференціації і індивідуалізації навчання [15, с. 115]. Необхідним є розширення можливостей для здобуття засудженими не лише середньої та професійно-технічної освіти, але і вищої, у т.ч. з використанням дистанційних технологій [16, с. 166]. У спробах вирішити ці проблеми та запропонувати справедливу освіту деякі країни до впровадження віртуальних навчальних середовищ та програм, що розміщені в інтранет-системах пенітенціарних установ або встановлені безпосередньо на ноутбук або настільний комп'ютер. Прикладами таких внутрішніх систем є "Prison Cloud" у Бельгії, "Virtual Campus" в Англії та Уельсі і австралійський проект "Making the Connection". Ці платформи адаптовані і захищені від зовнішніх постачальників освіти та навчання [11, с. 56; 17, с. 283–285; 18, с. 6–9]. Цікавою є також ідея впровадження «цифрової бібліотеки» з електронними книгами, подкастами та аудіокнигами. Головним мотивом є не лише отримання доступу до навчального контенту, а й мати можливість обирати його самостійно та відповідно до потреб [19, с. 907].

Важливою складовою повернення засудженого до нормальної життєдіяльності є економічна ресоціалізація, яка за сучасних умов неможлива без використання цифрових технологій. Як слушно зазначають Г. Морган (Morgan) та Ш. Волкер (Walker), за останнє десятиліття світ увійшов в еру онлайн-банкінгу, що призвело до скорочення фізичних банківських відділень. Проте, навіть якщо звільнена особа має можливість звернутись до місцевого відділення, де вона може отримати підтримку від персоналу банку, відкриття рахунку може створити труднощі на етапі оформлення документів. Такі ж труднощі часто виникають і у подальшому при використанні карти [20, с. 4]. При цьому, найпопулярніші банки України та найбільші мережі роздрібною торгівлі вже декілька років активно переводять своїх клієнтів на мобільні додатки та онлайн форми оплати, що очевидно створює прірву між засудженими та їх стилем життя у період відбування покарання у місцях позбавлення волі та життям сучасного соціуму.

Дослідження кримінологічного аспекту рецидивної злочинності вказують на те, що до детермінант, які пов'язані з першою судимістю відносяться, зокрема, соціально-економічні умови, безробіття, зuboжіння та сус-

пільна байдужість [21, с. 189]. Так, згідно оцінки Національної служби управління правопорушниками Великої Британії понад 23 000 (41% за альтернативними дослідженнями) правопорушників звільнених у межах одного календарного року мали фінансові проблеми. Низькі доходи, борги, обмежений доступ до пільг, складність у комунікації з банком та недостатній дохід після звільнення з установ виконання покарань часто стають визначальними факторами повернення до злочинної діяльності [22, с. 7].

Іншою складовою цифрової ресоціалізації засуджених є впровадження інформаційних технологій у повсякденну діяльність. Дедалі більшої популярності набирають інтерактивні системи, що забезпечують доступ до послуг в установах виконання покарань без звернень безпосередньо до працівників служби. Такі системи в основному пропонують адміністративні послуги, такі як перевірка рахунків, покупки у їдальнях та магазинах установ виконання покарань, бронювання сімейних візитів і призначення медичних послуг. Так, під час пандемії COVID-19 в установах виконання покарань Норвегії було запроваджено «цифрові візити» через планшети щоб компенсувати обмеження на фізичні візити [14, с. 2]. Такі технології самообслуговування швидко поширюються у в'язницях Австралії, Великобританії, США та багатьох європейських країнах. Науковці виділяють три основних переваги впровадження таких систем: 1) вони сприяють нормалізації тюремного життя, надаючи засудженим почуття вибору, самовизначення та автономії; 2) вони впливають на режими управління в'язницею та характер щоденних взаємодій між засудженими та персоналом; 3) вони відіграють ключову роль у реабілітації завдяки використанню платних додатків та цифрових технологій [11, с. 59]. Також варто відзначити, що технології самообслуговування можуть сприяти зменшенню витрат на утримання засуджених, що вкрай актуально для України і може стати одним із пріоритетних напрямків реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Для прикладу, у Великій Британії деякі установи виконання покарань встановили каси самообслуговування та аналоги електронний магазинів, подібні до тих, де люди щоденно купують продукти. У засуджених є можливість самостійно обирати товари у місцевій крамниці зі списку, а згодом вартість покупок автоматично списується з особистого рахунку засудженого і йому надається чек та обрані товари [23, с. 9].

Особливе значення діджиталізація відіграє у програмах з виправлення та ресоціалізації засуджених, оскільки правильне поєднання цифрових технологій з педагогічним та психологічним впливом на особу засудженого сприяє комплексному вирішенню проблеми соціальної дистанціювання та асоціальної поведінки. Комп'ютеризовані програми передбачають різноманітні форми взаємодії, такі як оцифровані версії посібників, завдання для самостійного опрацювання та спеціально розроблені багатофункціональні інтерактивні програми. Як правило, програмне забезпечення структуроване як серія самостійних модулів, якими керує учасник з невеликою або без прямої участі фахівця з установи виконання покарань. Для прикладу, "Breaking Free Online" – це програма комп'ютерної терапії для лікування наркотичної та алкогольної залежності, яка доступна для засуджених у в'язницях Великої Британії та США. Програма спрямована на виявлення зв'язків між зловживанням психоактивними речовинами, супутніми психічними захворюваннями та злочинною поведінкою, а також включає стратегії, які допомагають ув'язненим підготуватися до звільнення та зменшують ризик вживання наркотичних речовин та повторного вчинення злочину [11, с. 65–66].

Одним із найбільш прогресивних нововведень, є практика застосування технологій віртуальної реальності.

Оскільки особи, засуджені до позбавлення волі, не можуть вільно пересуватися моделювання і візуалізація має великий потенціал у питаннях реінтеграції та адаптації. Технології віртуальної реальності (надалі – VR) можуть застосовуватись у реабілітації, навчанні водіїв, рольових іграх у групах, у моделюванні сімейних ситуацій, ситуацій за яких відбувається вчинення злочину тощо [24, с. 2].

Так, для прикладу, з 2019 року пенітенціарні служби Каталонії в Іспанії застосовують VR-технології у комплексі реабілітаційних процедур для понад 500 чоловіків, які засуджені за сімейне насильство. Дослідження цієї програми показали, що VR-втручання надають агресору перспективу жертви, а отже, мають потенціал для покращення емпатії, підвищення мотивації до змін, покращення розпізнавання злочинів і тренування ненасильницької поведінки [11, с. 68–69]. Цікавим є досвід моделювання життєвих ситуацій за допомогою VR-технологій та штучного інтелекту. У межах програми учасники взаємодіють із середовищем віртуального світу за допомогою VR-модулів і рольових ігор зі штучним інтелектом в ролях продавців, роботодавців та інших осіб, з якими учасник може зіткнутися поза межами установи виконання покарань. Самі програми побудовані таким чином, щоб дослідити можливу реакцію засудженого на складні життєві ситуації або ж оцінити ризики повторного вчинення правопорушення перед звільненням з установ виконання покарань [25, с. 27–28]. Апаратне забезпечення системи VR можна налаштувати для збору різних типів даних. Наприклад, є дослідження щодо відстеження рухів очей, вимірювання частоти серцевих скорочень, потовиділення, м'язової напруги та артеріального тиску. Дослідники також використовували плетизмографію статевого члена в установах виконання покарань щоб оцінити ризик рецидиву серед засуджених за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості [26, с. 11].

Значну роль VR може відігравати і у питаннях освіти, оскільки деякі модулі освітніх програм, особливо технологічного напрямку, потребують візуалізації. Так, для прикладу, засуджені у Макка (Makka, Саудівська Аравія) та Отаго (Otago, Нова Зеландія), мають можливість вивчати будову автомобілів за допомогою 3-D моделювання та віртуальних технологій. Важливо, що при порівнянні навчання на основі VR-технологій із традиційною освітою, підхід на основі віртуальної реальності продемонстрував значно вищий рівень сприйняття респондентами. Це відкриття не тільки підтверджує потенціал віртуальної реальності як життєздатної альтернативи, але й надає переконливі емпіричні докази її інтеграції в навчальні та реабілітаційні послуги [27, с. 197, 200; 28, с. 111–112].

У разі підготовки змін до законодавства варто врахувати, що найбільших ризиків зазнають люди похилого віку, оскільки вони навіть поза впливом ізоляції установ виконання покарань, мають проблеми із адаптацією до швидкого розвитку цифрових технологій, особливо таких, як VR середовища. Дослідження вказують, що люди похилого віку є однією з найшвидше зростаючих груп засуджених у всьому світі. За останні п'ять років такі країни, як Італія, Великобританія та Австралія, повідомили, що від 18% до 25% ув'язнених належать до категорії «літні люди», і цей показник продовжує зростати. Загалом люди похилого віку є унікальною групою з високими потребами, для якої взаємозв'язок старості та ув'язнення створює додаткові проблеми для реінтеграції [9, с. 2–3].

В Україні ж показник засуджених осіб на момент вчинення злочину у віці від 50 років і старше по відношенню до загальної кількості становить 11%, при цьому частка засуджених осіб у віці 30–50 років становить 52%, що у цілому хоча і свідчить про деякі статистичні відмінності, проте вказує на існування в Україні тієї ж потреби у додаткових заходах з цифрової ресоціалізації засуджених залежно від вікової групи [29, с. 33].

А. Кепп (Kerr) і М. Вілліс (Willis) виявили, що головна проблема впровадження цифрових технологій для виправних установ пов'язана з безпекою та можливістю зловживання. Забезпечення режиму та запобігання цифровому відчуженню є, здавалося б, суперечливими цілями, проте автори стверджують, що обмеження доступу до цифрових технологій є набагато більш шкідливим для засуджених, якщо розглядати цю проблематику у довгостроковій перспективі [12, с. 12].

Як слушно підкреслюють В. Хофінгер (Hofinger) та Ф. Флегерл (Phlegerl), адміністрації установ виконання покарань може бути зручно не брати на себе відповідальність і залишити ув'язнених в ізоляції від цифрових технологій. Автори провели опитування серед засуджених і також виявили, що більшість засуджених мають сумніви у можливостях та доцільності впровадження цифрових технологій. Опитані пов'язували цифровізацію з високими витратами – за словами деяких, гроші слід використати для більш важливих змін у пенітенціарній системі, яка хронічно недофінансується. Деякі ув'язнені вказували на необхідність нагляду за використанням пристроїв і говорили про різні здібності неоднорідного населення установ виконання покарань. Так, для деяких цифровізація буде перевагою, але для інших стане ще одною перепорою. Крім того, респонденти висловили занепокоєння щодо втрати важливих міжособистісних взаємодій через впровадження технологічних інструментів у пенітенціарній системі [19, с. 909–910]. Варто відзначити і те, що немає жодної гарантії, що робота з цифровими технологіями обов'язково стане у нагоді у процесі ресоціалізації. Натомість, окремі приклади вказують на те, що засуджені освоїли деякі з менш бажаних аспектів діджиталізації (азартні онлайн ігри, порнографія тощо) [10, с. 18].

А. Каун (Kaun) і Ф. Стірнштедт (Stiernstedt) у дослідженні особливостей впливу цифрових технологій на часовий вимір, звернули увагу, що засуджені правомірно зазнають обмежень автономії, вони мають розпорядок і використання їхнього часу регулюється адміністрацією. Дозвіл керувати своїм часом, зустрічами та побаченнями за допомогою цифрових пристроїв створює одночасно два наслідки: це може відновити частину автономії засуджених, до чого вони не завжди готові та дати засудженим псевдоавтономну свободу в системі, яка все ще має повний контроль над ними. Таким чином можна зробити висновок, що засуджені одночасно із цифровими технологіями насправді отримують додатковий контроль за їх повсякденним життям [30, с. 1581–1582]. У цьому контексті слушно зазначає А. Х. Степанюк, що реформування пенітенціарної системи повинно починатись із зміни світогляду, оскільки інакше не буде досягнуто високих поставлених цілей [31, с. 87].

Важливо і те, що технологічний прогрес безперервний, а отже, пенітенціарні системи повинні йти в ногу з цими змінами, щоб підтримувати ефективність запропонованого ними програмного забезпечення. Регулярні оновлення необхідні для усунення вразливостей безпеки та покращення функцій і інтерфейсів користувача [32, с. 17].

Проте, ще одна значна, а у контексті України, мабуть, найбільша проблема – це витрати, пов'язані із розробкою, впровадженням та підтримкою нових цифрових технологій та пристроїв. Очевидно використання технологій в установах виконання покарань може зменшити кількість персоналу та оптимізувати процеси, а отже заощадити гроші у довгостроковій перспективі. Однак початкові витрати часто стають найбільшою проблемою на шляху створення «розумних» установ виконання покарань [10, с. 18].

Для зменшення фінансового навантаження установи виконання покарань об'єднуються і впроваджують нові ІТ-продукти у єдину мережу. Таке спільне використання

приймає різні форми, для прикладу, такі агентства, як Національний центр виправних технологій правоохоронних органів (National Law Enforcement and Corrections Technology Center), спонсорований Національним інститутом юстиції Сполучених Штатів Америки, були створені для надання технічної підтримки розвитку технологій. Посібники з придбання та впровадження ІТ-продуктів були опубліковані та доступні через архів технологічних публікацій, який підтримує Національний інститут юстиції. У США було організовано форуми для обговорення та обміну ІТ-досвідом між агентствами та створено курси, які акцентують увагу на ІТ потребах і пропонуються в програмах кримінальної юстиції в коледжах і університетах. Усе це підтримує зростаючу прихильність у сфері розвитку ІТ-потенціалу інноваційними та корисними способами, які можна включити до програм з виправлення та ресоціалізації осіб, засуджених до позбавлення волі [33, с. 43].

Загалом цифровізація впливає на взаємодію та стосунки між персоналом і ув'язненими, включаючи загальну тюремну культуру. Таким чином, ув'язниці повинні впроваджувати маломасштабні ініціативи з цифрової трансформації на основі комплексної оцінки потреб і міжорганізаційної мережі. Успішні проекти повинні бути зосереджені на управлінні ризиками, а також на комплексному використанні оцифрування для отримання кількісних показників ефективності. Однак, перш ніж ці об'єкти зможуть запропонувати такий самий рівень цифрових послуг, як розумні міста, потрібно прийняти більше ініціатив. Використання моделі розумного міста є ідеальною ідеєю, оскільки виправні заклади не повинні відставати від інших установ, спрямованих на захист цивільної безпеки та прав, таких як школи, лікарні та деякі соціальні служби. У попередніх дослідженнях було зазначено, що використання цифрових технологій у ув'язненнях покращує режими стеження (через збір даних і аналітику), допомагає в реабілітації (через терапію, таку як ігри та віртуальна реальність), а також контролює академічний і професійний прогрес (через електронне навчання) [32, с. 3].

Для оцінки стійкості і масштабованості інтелектуальних технологій в установах виконання покарань ученими пропонується використовувати такі показники ефективності:

1) Аналіз витрат і вигод. Порівняння витрат на впровадження та підтримку інтелектуальних технологій із отриманими вигодами. Це вимагало обчислення рентабельності інвестицій (ROI) шляхом порівняння витрат із покращенням безпеки, ефективності та результатів реабілітації.

2) Час безвідмовної роботи та надійність системи. Відсоток часу, протягом якого інтелектуальні технологічні системи працюють і функціонують правильно. Він зосереджений на моніторингу інцидентів простою та часу реакції на технічне обслуговування та оновлення для забезпечення високої надійності системи.

3) Задоволеність користувачів. Рівні задоволеності ув'язнених і персоналу наявними технологічними рішеннями. Це реалізується шляхом проведення регулярних опитувань і сеансів зворотного зв'язку для оцінки задоволеності користувачів з одночасним визначенням областей для вдосконалення.

4) Можливість адаптації та налаштування. Ступінь, до якого технологічні рішення можуть бути адаптовані та налаштовані відповідно до конкретних потреб ув'язниць різних типів і розмірів. Це вимагає оцінки гнучкості технологічних платформ у різних виправних установах та їхньої відповідної ефективності у вирішенні унікальних завдань. Довгострокова стійкість і масштабованість розумних технологій є критично важливими для успішного впровадження. Розгляд витрат на технічне обслуговування, відповідні оновлення та можливість адаптації до різних типів ув'язниць дозволили впровадженням технологіям залишатися ефективними та дієвими з часом [32, с. 17].

Висновок. У статті обгрунтовано важливість застосування цифрових технологій у процесі ресоціалізації осіб, засуджених до позбавлення волі, що є важливим інструментом зниження рівня рецидивної злочинності та ефективної реінтеграції. З урахуванням того, що ув'язнення саме по собі сприяє розриву соціальних зв'язків та обмеженню доступу до інформаційних ресурсів, пенітенціарні системи різних країн світу створюють умови та можливість для їх відновлення. І хоча практика застосування заходів з цифрової ресоціалізації відносно нова, уже зараз можна говорити про перші успішні кейси, аналізувати можливість їх адаптації та імплементації в Україні.

З огляду на результати проведеного дослідження можна стверджувати, що в Україні існує необхідність:

1. Розробки нормативної бази для впровадження цифрових технологій у роботу з засудженими, що вже успішно реалізовано в інших країнах.

2. Інтеграції цифрових технологій в освітні, реабілітаційні та адміністративні процеси установ виконання покарань. Зокрема, використання таких технологій як VR, інтерактивні платформи, QR-коди та програми для самообслуговування.

3. Забезпечення диференційованого підходу до цифрової ресоціалізації залежно від вікових і соціальних потреб засуджених.

4. Урахування основних ризиків та проблем, що пов'язані із впровадженням цифрових технологій у життєдіяльність засуджених.

Наукові дані та міжнародний досвід, викладені в статті, підкреслюють необхідність цифровізації пенітенціарної системи України не лише щодо управління та контролю, але й у роботі та життєдіяльності засуджених. Це дозволить знизити ризик соціальної ізоляції, рецидивів та сприятиме успішній інтеграції засуджених у сучасне суспільство після звільнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінально-виконавче право. Словник-довідник / автори-упорядники: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, М. В. Пузиревський. Чернівці: Десна Поліграф, 2020. 712 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: закон, кодекс від 11.07.2003 № 1129-IV. Дата оновлення 21.11.2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 17.12.2024).
3. Тілікіна Н. В. Медіа-, інформаційна і комп'ютерна грамотність як компоненти цифрової грамотності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. Вип. 29. С. 46-56.
4. Report of the Fourteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Fourteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Kyoto 2021. 63 p. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/ltid/v21/020/28/pdf/v2102028.pdf> (дата звернення: 22.12.2024).
5. Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Міжнародно-правові стандарти щодо виправлення та ресоціалізації засуджених. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 1(15). С. 49-66.
6. Jewkes Y., Reisdorf B. C. A brave new world: The problems and opportunities presented by new media technologies in prisons. *Criminology and Criminal Justice*. 2016. Vol. 16(5). 534-551.
7. Таволжанський О. В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі: монографія. за ред. В. В. Голіні і Л. П. Оніки. Харків: Право. 2015. 192 с.
8. Zivanai E., Mahlangu G. Digital prison rehabilitation and successful re-entry into a digital society: A systematic literature review on the new reality on prison rehabilitation. *Cogent Social Sciences*, 2022. Vol. 8. 1-14.

9. Hwang Y.I., Hagos A., Withall A., Hampton S., Snoyman P., Butler T. Population ageing, incarceration and the growing digital divide: Understanding the effects of digital literacy inequity experienced by older people leaving prison. *PLoS One*. 2024. Vol. 19. 1-19.
10. Lulham R., Bradley K., Wan K. A Corrective Services NSW Strategic Document. Research and Evaluation Strategy for the Transformation of Prisoner Rehabilitation through Digital Technology. URL: <https://www.nsw.gov.au/sites/default/files/2022-08/prisoner-rehabilitation-through-digital-technology.pdf> (дата звернення: 22.12.2024).
11. Digital rehabilitation in prisons. United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute. 2024. URL: https://unicri.it/sites/default/files/2024-03/Digital%20Rehabilitation%20in%20Prisons_1.pdf (дата звернення: 16.12.2024).
12. Kerr A., Willis M. Prisoner use of information and communications technology. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*. 2021. № 560. 19 p.
13. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року та затвердження плану заходів на 2022 – 2024 роки щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p> (дата звернення: 25.12.2024).
14. Toreld E. M., Foss E. M. Imprisoned in an analogue bubble in digital society: Re/integration work in Norwegian high security prisons. *Nordic Journal of Criminology*. Vol. 25. 1-17.
15. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування державної кримінально-виконавчої служби країни : монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка : Право, 2015. 246 с.
16. Заїка Д. Є. Виправлення та ресоціалізація осіб, засуджених за злочини проти громадського порядку та моральності, в Україні: дис. ... д-ра філософії : 081 Право / Заїка Д. Є.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2024. 309 с.
17. Robberechts J., Beyens K. PrisonCloud: The Beating Heart of the Digital Prison Cell. *The Prison Cell: Embodied and Everyday Spaces of Incarceration*. London: Palgrave Macmillan. 2020. 283-303.
18. Turley C., Webster S., Implementation and delivery of the Test Beds Virtual Campus: case study. Department for Business, Innovation and Skills. London. 2010. 36 p. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a799ed940f0b63d72fc7383/11-827-implementation-of-test-beds-virtual-campus.pdf> (дата звернення: 22.12.2024).
19. Hofinger V., Pfliegerl Ph. A reality check on the digitalisation of prisons: Assessing the opportunities and risks of providing digital technologies for prisoners. *Punishment & Society*. 2024. Vol. 26. 898 – 916.
20. Morgan G., Walker Ch. Understanding the access to and use of digital technology by people in the criminal legal system: Empirical findings from Wales. 2024. 12 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/382979114_Understanding_the_access_to_and_use_of_digital_technology_by_people_in_the_criminal_legal_system_Empirical_findings_from_Wales (дата звернення: 21.12.2024).
21. Таволжанський О. В., Дейнека В. С. Кримінологічний аспект рецидивної злочинності. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2016. Вип. 77. С. 187-191.
22. Improving the financial capability of offenders. A guide for Citizens Advice Bureaux and others. Consumer Financial Education Body. 2010. p. 20 URL: https://www.citizensadvice.org.uk/Global/Migrated_Documents/corporate/improving-the-financial-capability-of-offenders-briefing.pdf (дата звернення: 21.12.2024).
23. McDougall C., Pearson D., Torgerson D., Garcia-Reyes M. Prisoner Behavior and Reoffending: A Natural Stepped Wedge Design. *Journal of Experimental Criminology*. 2017. 59 p.
24. Farley H. Using 3D Worlds in Prison: Driving, Learning and Escape. *Journal of Virtual Worlds Research*. Vol. 11. 2018. 1-11.
25. Digital technology in prisons. Unlocking relationships, learning and skills in UK prisons. The Centre of Social Justice. 2021. P. 41 URL: <https://www.centreforsocialjustice.org.uk/wp-content/uploads/2021/01/CSJJ8671-Digital-In-Prisons-INTS-210114-WEB.pdf> (дата звернення: 21.12.2024).
26. Ticknor B., Tillinghast Sh. Virtual Reality and the Criminal Justice System: New Possibilities for Research, Training, and Rehabilitation. *Journal of Virtual Worlds Research*. 2011. Vol. 4. 3-44.
27. Alshaer A. Virtual Reality in Training: A Case Study on Investigating Immersive Training for Prisoners. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*. Vol. 14. 2023. 196-201.
28. Collins J., Langlotz T., Regenbrecht H. Virtual Reality in Education: A Case Study on Exploring Immersive Learning for Prisoners. *IEEE International Symposium on Mixed and Augmented Reality Adjunct*. 2020. 110-115.
29. В'юник М. В., Карчевський М. В., Арланова О. Д. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / упоряд. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2020. 212 с.
30. Kaun A., Stierstedt F. Doing time, the smart way? Temporalities of the smartprison. *New Media & Society*. 2020. Vol. 22. 1580-1599.
31. Степанюк А. Х. Перманентне реформування у сфері виконання кримінальних покарань. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2023. № 4. С. 77-94.
32. Imandeka E., Putra P. O., Hidayanto A. N., Mahmud M. Exploring the World of Smart Prisons: Barriers, Trends, and Sustainable Solutions. *Human Behavior and Emerging Technologies*. 2024. 21 p.
33. Pattavina A. The Emerging Role of Information Technology in Prison Reentry Initiatives. *Federal Probation*. 2004. Vol. 68. 40-44.